

Серих Лариса Володимирівна,

КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
к. пед., наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної та шкільної освіти

КРОЛЕВЕЦЬКЕ ВІЗЕРУНКОВЕ ТКАЦТВО – ОКРАСА Й ПЕРЛИНА СУМЩИНИ

У статті висвітлено основні історичні аспекти Кролевецького візерункового ткацтва – одного із яскравих видів декоративно-ужиткового мистецтва Сумщини. Розглянуто особливості знаковості, орнаментики та символіки Кролевецького ткацтва.

The article highlights the main historical aspects of Krolevets pattern weaving - one of the brightest types of decorative and applied arts of Sumy region. Peculiarities of symbolism, ornamentation and symbolism of Krolevets weaving are considered.

В статті отражені основні історичні аспекти Кролевецького узорчатого ткацтва – одного із яскравих видів декоративно-прикладного мистецтва Сумщини. Розглянуто особливості знаковості, орнаментики та символіки Кролевецького ткацтва.

Актуальність дослідження. У пошуках істини й сенсу життя людина не може не звертатися до мистецтва, яке є найпотужнішим чинником її естетичного виховання. Саме у процесі сприймання, усвідомлення та осмислення трагічного і комічного, прекрасного і потворного, піднесеного і низького виховується й розвивається "особистість". Здатність відчувати, сприймати, розуміти, усвідомлювати й творити прекрасне – це ті специфічні, завжди витончено індивідуалізовані прояви духовного життя людини, що свідчать про її внутрішнє багатство та глибину. Тільки мистецтво як ніяка інша форма суспільної свідомості сприяє духовному вдосконаленню людей, становленню традицій і норм культури міжособистісного спілкування, формуванню понять про загальнолюдські цінності та критерії оцінки як окремих явищ життя, так і подій, що кристалізуються в історичному досвіді людства – його менталітеті.

Тому, метою статті є висвітлення регіонального виду декоративно-ужиткового мистецтва, яким є Кролевецьке візерункове ткацтво.

Виклад основного матеріалу. Ткацтво існувало на Поліссі віддавна, сприятливі кліматичні умови для вирощування льону і конопель, що були переважно сировинною базою ткацтва, а також потреба в тканині зумовила його розповсюдженість. Скільки, можливо, Кролевцю літ – стільки й його рушникам. Наші далекі предки найбільшу перевагу віддавали ткацтву. Довгими вечорами жінки й дівчата ткали рушники, полотно для одягу. Як писав у праці "Метод використання народного художньо-виробничого досвіду в проектуванні декоративних тканин" відомий український художник і знавець народного мистецтва С. Г. Колос, "переборний майстер мав для роботи звичайний верстат, налагоджений для ткання полотна, на чотири ремізки і чотири підніжки..." [1].

Велику цінність становить для нас орнамент, що прикрашає ці тканини. Найкраще він зберігся на рушниках. І це не дивно. Адже рушник супроводжував українця від народження до смерті, був учасником всіх важливих моментів його життя. Він – неодмінний і як ритуальний, і як культовий предмет під час дійств і церемоній. Ще живі по селах дідусі і бабусі, які пам'ятають, як рушниками була вбрана хата, і була вона як дівчина на виданні. Подібного не стрічаємо в жодного народу. Нам до останнього часу, починаючи зі шкільної парти, вбивали в голову, що український народ порівняно молодий, сформувався десь XIV-VI століттях. Наші рушники дають справжні аргументи на користь думки, що ми, як народ, нараховуємо, може, й не одне тисячоліття. Їх мотиви і символи цілком відповідні українському національному світосприйманню, укорінені в сивій минувшині. Частина з них, маючи довге художнє життя, зазнала різних видозмін, зберігши лише окремі риси; ознаки. Але деякі зображення в узорах не підлягали глибокій переробці, дійшли до нас мало зміненими [3, с. 88].

Виражаючи свої поняття про світ умовними знаками, наші предки позначали прямою горизонталлю землю, хвилястою – воду, хрестом – вогонь. Ромби, кола, квадрати, розетки, зірки – це мотиви солярного орнаменту, пов'язані з культом сонця та небесних світил. Сонце в язичницькому культі було символом вищого божества. Посередником між Богом – сонцем і людьми виступала Богиня-Берегиня.

Зображували її з піднесеними, як у Оранти, руками. Часто її заміняли "квітучі вазони", "дерево життя". Богиня – Берегиня означала в народному розумінні початок життя. Вона матір всього живого на землі, захисниця хатнього вогнища. Їй належали повітря, земля, вода. Звідси і увага до рушників, де її образ заповнював центральну частину. Рушник виступав як родовий, сімейний оберіг. Звідси і вираз: " На рушничок стану" – рушник при одруженні оберігав у родині мир і злагоду. Звідси – хліб-сіль на рушнику. Звідси – опускання на рушниках у могилу, коли душу чекає потойбічне життя [3, с. 89]. Згаданий мотив посідає одне з центральних місць в роботах Крелевецьких майстрів. Зустрічається він у вигляді "Дерева" з трьома квітками. Нижня частина його трактується як вазон або трикутник. Жіноча постать трансформується в квітку. Стихія повітря і води представлена в язичницькому культі птахами. Давні українці вірили, що птахи здатні приносити людям щастя і сприяють їхньому добробуту, забезпечують родючістю землю, відвертають лихо. Птахи втілюють також тепло і світло (давні вірування знайшли своє відбиття в народній казні про жар-птицю, перо якої освітлювало шлях людям). В орнаменті вони зберегли свої форми: вгадуємо голівки, крила, лапки. Качечки, півника, "літаючі птахи" передаються в профільному зображенні та виді зверху, як у мотиві "літаюча пташка". Два трикутники з'єднані вершинами-крилами, а між ними тулуб у вигляді видовженого прямокутника – стилізоване трактування птаха в польоті, були широко розповсюджені в орнаменталі Крелевецького рушника [3, с. 89].

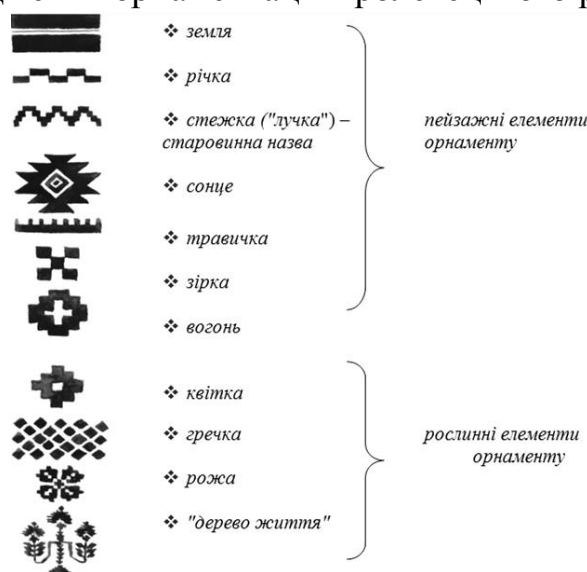

Рис. 1. Стилiзованi елементи на Крелевецьких рушниках

Для кролевецького рушника характерне поєднання білого і червоного кольорів. На білому, рідше червоному тлі між густо червоними паралельними смугами ткався багатий орнамент. Одні рушники заткані суціль візерунками, на інших вони є густішими. Відомі старовинні рушники суціль заткані візерунками. Це було тло, а орнамент на ньому творили залишені не затканими білі прямокутники, розташовані ланцюжком, то врозсип, то зірчасто рівні й паралельні лінії. Ткачі передавали навколишній світ умовними знаками: прямою горизонталлю землю, хвилястою воду, хрестом вогонь (рис. 1) [2, с. 27].

Найбільшою виразністю позначені кролевецькі сюжетно-тематичні декоративні рушники і панно. Характерною особливістю їх є те, що орнаментальні композиції переважають над фоном. Це геометричні мотиви розет, ромбів та геометризвано-рослинні зображення "дерева життя", вазонів, квітів та інші. Основне композиційне навантаження в рушниках зосереджено на нижніх площинах, де ритм орнаментальних смуг більш насичений і напружений. Виділяється провідний мотив – лаконічно-графічний, з рельєфно виступаючим силуетом, соковитістю колориту. В обрамленні вужчих узорних або гладкотканих смуг він звучить то лірично, то монументально-декоративно.

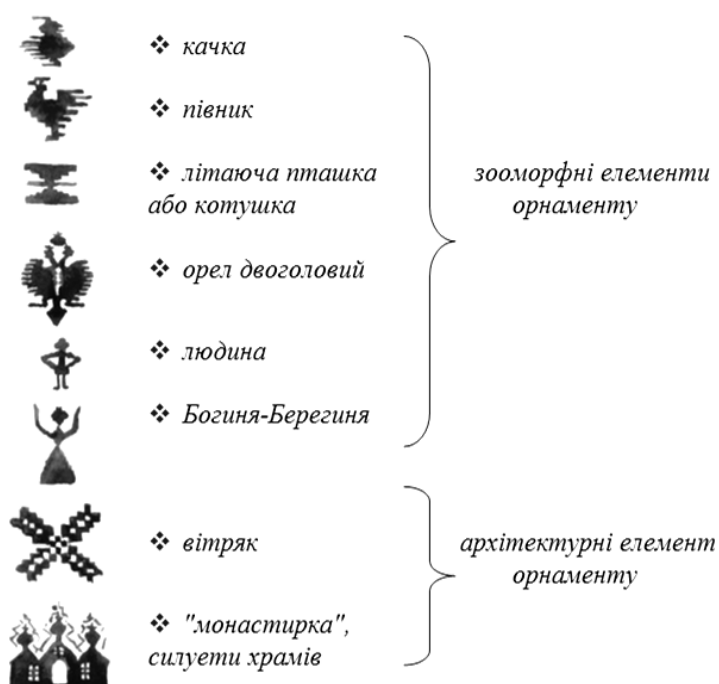

Рис. 2. Стилізовані елементи на Кролевецьких рушниках

На вимогу часу, згодом, почали з'являтися царські орли, церкви, монастирки. Часто на крелевецьких рушниках зображується Богиня-Берегиня, яка була посередником між сонцем і людьми, з піднесеними руками. Пізніше (часто) її замінили "квітучі вазони", "дерево-життя". Богиня-Берегиня означала в народному розумінні початок життя, вона – мати всього живого на Землі, захисниця хатнього вогнища. Їй належали повітря, земля, вода, її образ заповнював центральну частину рушника (рис. 2) [4, 43].

Із наближенням до середини рушника напружений ритм чергування орнаментальних смуг зменшується, і в центральній частині розміщені переважно вузькі смужки, поодинокі мотиви або зовсім вільне тло. Згаданий мотив посідає одне з центральних місць в роботах крелевецьких майстрів. Зустрічається він у вигляді "дерева" з трьома квітками, нижня частина якого трактується як вазон або трикутник. Жіноча постать трансформується в квітку. Українці здавна вірили, що птахи здатні приносити щастя, сприяють добробуту, забезпечують родючість землі, відвертають лихо, вони висвітлюють також тепло і світло, тому в орнаменті зберігаються природні форми птахів – голівки, крила, лапки. Качечки, півники, "літаючі птахи" передаються в профільному зображенні та вигляді зверху, як у мотиві "літаюча пташка". Два трикутники, з'єднані вершинами крил, а між ними тулуб у вигляді видовженого прямокутника – стилізоване трактування птаха в польоті – широко розповсюджені в різних варіантах [4, 44].

Найхарактерніша ознака крелевецького рушника – чергування окремих орнаментальних мотивів з горизонтальними прямими різної ширини. Цілком можливо, що в прадавніх рушниках така композиція містила в собі певний зміст, а до нас дійшла як декоративний прийом орнаменталізації виробу (рис. 3).

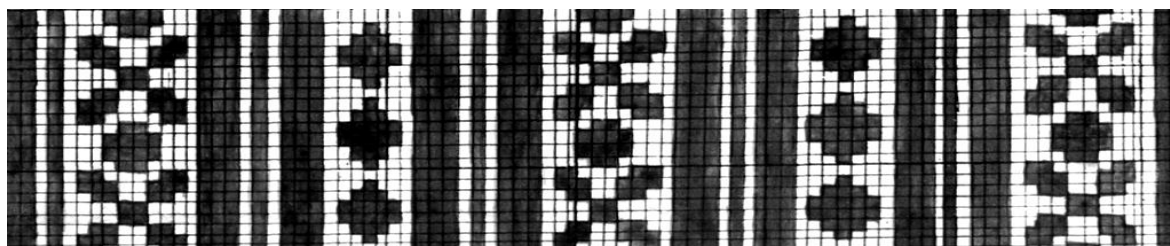

Рис. 3. Крелевецький рушник

З рушників озивається мудрість предків – їх знання про світ зовнішній і внутрішній, про душу людську, про космос, всесвіт, буття. Для виготовлення переборного кралевецького рушника використовується дерев'яний ручний верстат, оснащений блочково-валиковою заправкою: 4 ремізки з розсипною пробіркою ниток основи; 4 підніжки, які з'єднуються з ремізом рядовою підв'яззю; ремізки, зв'язані попарно через блоки, а дві пари їх – через валик. На білому полотні червоні смуги виконуються атласним переплетінням, інколи репсовим (уточним). Орнамент виконується різними техніками ручного перебору з вибором. Вибір – це творчість виконавця, він прикрашає орнамент і підкреслює його [4, 44].

Кралевецький рушник неодмінний ритуальний, культовий предмет під час дійств і церемоній, є не лише обов'язковою приналежністю, але й народним символом. Рушник виступає як родовий, сімейний оберіг. За призначенням кралевецькі рушники поділяються на буденно-ужиткові та настінно-декоративні. Буденні (сповивальні, побутові) були без оздоблення, або виконувалися простою облямівкою по краю. Він – багатофункціональний і в залежності від ситуації та чи інша його функція – побутова, естетична, соціальна, ритуальна тощо – стає першочерговою. Універсальність рушника сформувала так звану рушникову групу предметів, об'єднаних за формою та функціями. Рушники посідали чільне місце в інтер'єрі хати завдяки яскравим барвам узорів, символічному значенню мотивів, надаючи хаті радісного, святкового вигляду. Безперечно, ткацтво у селах розвивалось успішно, що є свідченням майстерності української жінки, таланту козацького роду. Для ткання використовували червону нитку, які фарбували власноруч. До винайдення анілінових фарб мички фарбували натуральними барвниками, які добували з місцевих рослин або мінералів. Фарбували в червоний материнкою з листям дикої яблуні, або черевцем маленьких комах, що жили на коренях лісових рослин. Закріплювали барву за допомогою розчину галуноу або квасу.

Рушник при одруженні оберігав у родині мир і злагоду, тому хліб-сіль здавна подають на рушнику. Рушники стелять молодятam під ноги при одруженні, щоб слався їм щасливий і сонцесяйний шлях. Він символізує щасливу дорогу, його дарує

синові мати, виряджаючи з дому. На рушнику приймають новонародженого. Рушником накривають труну, й на рушниках опускають її в землю.

Висновки. Декоративно-ужиткове мистецтво, зокрема Кролевецьке візерункове ткацтво, за своїм походженням – мистецтво народне: народ створює речі, надає їм потрібну форму, зберігає знайдену в них красу і все це передає своїм нащадкам у спадок, тому воно має вихоне значення. У творах декоративно-ужиткового мистецтва ми бачимо мудрість народу, його характер, уклад життя, його уявлення про краще життя.

Список використаних джерел:

1. Колос С. Г. Кролевецькі рушники / С. Г. Колос. – К: Вид-во Академії архітектури УРСР, 1950.
2. Кролевецькі рушники. З історії художнього ткацтва на Кролевеччині. – Кролевець-Лебедин: "Зартий" "Білий лебідь", 2002.
3. Рушник, символ, образ знак // Матер. III наук. -практ. конф.: доповіді та повідомлення. – Глухів: РВВ ГДПУ ім. О. Довженка, 2004. – 94 с.
4. Сєрих Л. В. Кролевецьке візерункове ткацтво на уроках художньо-естетичного циклу: навч. -метод. посіб. / Л. В. Сєрих. – Суми: ОІППО, 2009. – 125 с.